

РАНКО БУГАРСКИ
(Београд)

НЕКИ АСПЕКТИ ЖАРГОНИЗАЦИЈЕ У НАШЕМ ДАНАШЊЕМ ЈЕЗИКУ

1. *Увод.* Овај прилог је део обимнијег рада у припреми.* Предмет ширег истраживања јесте текући социолингвистички процес жаргонизације у суфиксалној творби именица нашег језика. У овој прилици издвајамо само неке општелингвистички и теоријски релевантне аспекте ове проблематике. У ту сврху ће бити поменути и кратко илустровани неки од двадесетак испитиваних наставака, при чему ће морфолошки састав изведеница остати изван ове семантичко-стилистичке анализе.

Под жаргонизацијом подразумевамо тенденцију форманата, који већином функционишу и у стандардном језику, да у растућој мери учествују у образовању жаргонских или полужаргонских лексема и значења, чиме и сами добијају специфичну боју. Реч је о твореницама са приметном а најчешће и доминантном експресивном, фамилијарно-жаргонском нотом, карактеристичном за актуелни говор нарочито градске омладине. Многе од њих ређе се налазе у писаном језику, а у стандардним речницима оне као целина нису — или још нису — регистроване, било уопште или у за нас пертинентној употреби. Примери су током последњих година прикупљени из медија, из говорне продукције младих људи, укључујући и анкетирање студената опште лингвистике на Филолошком факултету у Београду, а мањим делом из постојећих речника жаргона. Део те шире грађе, уз коментаре и тумачења, садржан је у две скорашње ауторове расправе из ове области, где се могу наћи подробнији подаци као и упуте на литературу (Bugarski 1997 а, б). Разматрање које следи представља наставак тих

* Аутор овај текст са дужним пијететом посвећује успомени на Павла Ивића, свестраног лингвисту чијем интересовању његова тематика не би промакла.

радова, приређен тако да у неколико одељака уопштено укаже на поједине стране ове вишеструко занимљиве појаве.

2. *Жаргонски континууми*. Жаргонизација се показује као питање степена, и то на два начина. Прво, разлике се градијентно испољавају између самих форманата. На једном крају, као гранични случај мање интересантан за нашу анализу, налазимо наставке који заправо нису жаргонизовани него су изворно жаргонски, јер се практично и не јављају изван жаргонизама. Такви су наставци, карактеристични за вербално стваралаштво ранијих генерација, *-ијана*, нпр. *косијана* (коса), *чизмијана* (чизмица), *ловијана* (лова, тј. новац); *-ијанер*: *вискијанер* (виски), *дискијанер* (дискаћ), *совијанер* (сова, тј. спавање); и *-ијановић*: *кофијановић* (кафа), *ногијановић* (нога), *фуријановић* („фурање“, тј. забављање). У исту групу спадају данас актуелнији необични домаћи наставци *-ишка*: *йровалишка* (провала), *ојкачишка* (лудило; лудак), *сујеришка* (израз одушевљења); *-аја*: *кобаја* (кобасица), *Батаја* (Батајница), *жураја* (журка); и *-ца*: *мерца* (мерцедес), *книнца* (борац из Книна), *динца* (динар). По томе им је сличан суфикс шпанског порекла *-ос*: *алкос* (алкохоличар), *наркос* (наркоман), *пензос* (пензионер). Остали суфикси, овде заступљени у жаргонизмима, иначе су чести и у лексемама стандардног језика. На другом крају нашег континуума су тек донекле жаргонизовани форманти новијег страног порекла, као *-ишека*: *видеоишека*, *шевеишека*, *цедеишека*; *-аић*: *дрогиранић*, *фолиранић*, *бузоранић* (хомосексуалац); и *-аишор*: *снагаишор*, *дрмаишор*, *ловаишор*. По средини су домаћи и одавно одомаћени суфикси који жаргонизацији подлежу лакше и брже, као *-ајк/-њак/-љак*: *на брзака*, *Студењак*, *бувљак*; *-ија*: *нафтија* (продавац нафте), *шерпација* (демонстрант са шерпом), *мрежација* (претраживач по интернету); и *-уша*: *йедеруша* (мушка торбица), *сачекуша* (убиство из заседе), *сйонзоруша* (девојка са „спонзором“).

А друго, лексеме које садрже ове форманте и саме се могу аналогно рангирати. Ми о жаргонизацији говоримо у ширем смислу речи, не везујући ту појаву само за самосвојне језичке карактеристике мањих, нарочито маргиналних друштвених група. Тиме обухватамо распон између речи које припадају ширем разговорном језику, па су тако већ део језичког стандарда или су на његовом прагу (као *здравстивењак*, *ојшораш*, *сачекуша*, *шереишана*, *рошићљијада*, *фолиранић*) и оних типично жаргонских у ужем смислу (као *слејак* /слепа улица/, *дойић* /допинг/, *наркос*, *сујеришка*, *жураја*, *динца*). При томе посебну категорију чине креације које су тако особене или пак толико нове да се, бар засад, могу третирати као окازیонализми, дакако са могућношћу да се накнадно колико-толико устале у језику (нпр. *каша-*

сѣрофић /филм о Титанику/, *Денѣана* /приватна стоматолошка ординација/, односно *оѣијоријада* /концерт у режији студентске организације Отпор/).

3. *Семантички континуитет*. Поменути распон повезан је и са околношћу да новија жаргонска остварења имају подлогу у традиционалним језичким средствима. Тако се, на пример, реч *црквењак* у жаргонизованом значењу верника ослања на раније значење занимања, а *ѣројкаш* који у кошарци убацује тројке на ђака који добија тројке. У неким случајевима жаргонска експресивност новог значења добрим делом и потиче од односа према ранијем, па тако *црквењак* ту везу експлоатише сугеришући да је реч о вернику који у цркву иде готово професионално, док се номинацијом дојки као *млечњака* успоставља ефектан контраст са млечним зубима дојенчета. А када дата лексема већ има више значења, најновије се „прикопчава“ за оно које се може згодно искористити. Реч *крѣташ* у примени на човека који се потписује крстом не асоцира се са стандардним значењима те лексеме (орао; брод), па ни са жаргонизованим значењем припадника омладинске групе са Црвеног крста у Београду, али као да на суптилан начин хвата везу са учесницима крсташких ратова — махом неписменим носиоцима крста као дефинишућег симбола. Такве везе не постоје нужно у свести оних који те речи користе, али су несумњиво уткане у танане асоцијативне мреже одговарајућих лексема, чинећи део њиховог семантичког потенцијала.

4. *Језичка економија*. Управо наведено указује на знатан потенцијал за полисемију, веома изразит особито код суфикса *-ѣк* и његових варијанти. Тако лексема *девизњак* означава девизни рачун, стручњака за девизно пословање, а евентуално — иако то нисмо забележили — и човека који зарађује или плаћа у девизама; дакле, разне ствари у вези са девизама. *Модњак* покрива област моде (у значењу бутика, часописа или ревије). *Лажњак* може да буде практично све што је лажно, од новчанице, сата или фирме до варке телом у спорту или ослонца у ортопедији. *Дуѣљак* је оно што се поима као двоструко (пиће, зглобни аутобус, капија са два улаза, бисексуалац итд.), а *дивљак* је било шта што се ради илегално, без дозволе, на црно. (Подробније о овим и другим примерима у: Bugarski 1997а, нарочито стр. 105–107). Из овога произлази двостепена економичност већине оваквих образовања. С једне стране, лексема *девизњак* настаје универбизацијом синтагми *девизни рачун*, или *девизни сѣручњак*, или *девизни гост* и сличних, узетих појединачно; а с друге стране, и поврх тога, иста та лексема скупно обухвата све поменуте синтагме. Тако се на граматички механизам универбизације надограђује семантичко

својство полисемије, и та комбинација остварује максималну економичност израза, иначе својствену жаргону.

5. *Питање фокуса жаргонизације*. За оваква истраживања од највећег је значаја питање да ли се жаргонска експресивност испитиваних лексема може у целости приписати њиховим основама или пак, бар једним делом, самим суфиксима. За нашу тезу о жаргонизацији као једном од обележја актуелне творбе речи свакако је занимљивије ово друго решење, за које сматрамо да смо га у ранијим анализама потврдили. Тада смо закључили да су анализирани форманти „повукли“ експресивност из неких претходних комбинација и почели да је преносе на нове формације, најављујући вероватноћу да ће они и убудуће бити продуктивни у образовању жаргонизама чак и независно од природе њихових основа (Bugarski 19976: 124–125). Чини се да исти закључак следи и из накнадно проученог материјала, који у овом кратком и селективном приказу није могао бити изложен. Наиме, само за мањи број наставака може се рећи да уз њих претежу експресивне основе — иако и сами они, дакле у изолацији, делују стилски маркирано. Такви су *-ос*, *-уша* и *-ош*; примера ради, код овог последњег имамо експресивне основе у речима као *цигош*, *мућкарош*, *цабалебарош*, али је у изведеницама *кицош*, *ћилкош*, *дођош* експресивно дејство целине очигледно допринос суфикса а не основе. А код свих осталих форманата мера експресивности коју поседују њиховом помоћу изведене лексеме морала би се увелико приписати самим тим формантима, махом афективно обојеним, јер су основе којима се додају упадљиво разноврсне у погледу стилске вредности (најчешће неутралне, али и позитивно или негативно експресивне).

Како овакав суд не би деловао одвећ произвољно или импресионистички, покушајмо да га подвргнемо нешто егзактнијој провери. Тест који се овде такорећи сам намеће јесте експериментисање са различитим наставцима додатим истој основи. То неће свугде бити могуће, јер многи од наших примера не би лако примили — или не би уопште примили — неки други наставак (нпр. већина на *-а̋к/-ња̋к/-ља̋к* и практично сви на *-џека* и *-ијада*). Али има и доста оних где би иста основа, експресивна или не, могла да прими два, па и три наставка; па да погледамо неке од могућих резултата.

У појединим случајевима могућа замена не би донела неку разлику у експресивном дејству: *мајорња̋к/мајорац*, *минић/мињак*, *бедак/бедаја* (бедна ствар; лоше расположење). У неким другим случајевима може се говорити о подједнаком степену али нешто друкчијој врсти експресивности: *наркос/наркић*, *џајџос/џајџаш*, *удбаиш/удбић*. Али критеријалну вредност има тек трећа категорија случајева, где се

осећа разлика у степену експресивности — а она се због идентичне основе свакако мора приписати самим наставцима. Реч *мрежација* би евентуално могла да има алтернативу *мрежаши*, али са осетним губитком у експресивности. Слично томе, основа популарне жаргонске кованице *једеруша* творбено би могла да прими алтернативне наставке *-ка* и *-ица* са истим значењем, али би тако изведене речи биле осетно мање експресивне. (*Спонзоруша* би, узгред речено, са овим наставцима променила значење, јер би означавала жену која је сама спонзор). Обрнут ефекат, односно пораст експресивности, био би постигнут ако би се *мешаши* заменило са *мешација* (носилац „таргета“ приликом бомбардовања НАТО). Исто тако, експресивност и степен жаргонизованости постепено расту у следу *комјјутерисџи-комјјутераши-комјјутерџија*; упоредљиво дејство налазимо у прогресији од немаркираног *жур* преко фамилијарног *журка* до жаргонског *жураја*.

6. *Закључак*. Овако сведен биланс пружа основу за општи закључак да се овде одиста ради о процесу жаргонизације једног дела суфиксалне творбе именица у нашем савременом језику, а не просто о стварању лексема које би, захваљујући експресивној природи својих основа, као целине биле стврстане у специфични жаргонски регистар вокабулара, и то без уважавања удела карактеристичне деривационе морфологије у њиховим особеним семантичко-стилским вредностима. Овде, дакле, није реч о пуком разврставању готових лексичких производа, него о разматрању расподеле улога и интеракције са повратним дејством између учесника у творбеном процесу који до њих доводи. Осим тога, овакве анализе изнова потврђују да се у околностима комплексне урбане свакодневице не може више говорити у терминологији књижевног језика, разговорног језика, језичког стандарда и супстандарда, као неупитних, оштро разграничених и статичких категорија. Наши примери јасно показују да су ту на делу континууми и преливи између условно раздвојених језичких варијетета, регистара и стилова, који одражавају сву динамику процеса размене и промене у језику као и друштву. Указати на ово никако не значи довести у питање и саме језичке норме и стандарде, али значи истаћи потребу за једним савременим, флексибилним и диференцираним приступом испитивању разноврсних функција језика у данашњем свету.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Bugarski, R. (1997). *Jezik u kontekstu*. Sabrana dela, 8. Beograd, Čigoja štampa / XX vek.
- Bugarski, R. (1997a). Jedan žargonizovani sufiks: sh. -*āk*. Bugarski (1997), 102–117.
- Bugarski, R. (1997b). Žargonizacija u tvorbi reči. Bugarski (1997), 118–127.